

ЯЎГЕН ІВАНОЎ
Магілёў

ПАРАЎНАЛЬНЫ АНАЛІЗ БЕЛАРУСКІХ І ПОЛЬСКІХ
ПРЫКАЗАК І НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЯ СЕМАНТЫКА
БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ (ЛІНГВАКРАІНАЗНАЎЧЫ АСПЕКТ)

Пошукі нацыянальнай спецыфікі моў сталі ў апошні час адной з дамінантаў лінгвістыкі, у якой паступова акрэсліўся спецыяльны накірунак, прысвечаны вызначэнню і апісанню т.зв. „моўнай карціны свету”. Аднак, як гэта заўжды бывае з кожным новым навуковым адгалінаваннем, імкненне як найхутчэй дасягнуць прывабных сваёй арыгінальнасцю вынікаў, дзякуючы толькі новаму спосабу тлумачэння моўных фактаў, спараджае занадта аднабаковую і вузкую інтэрпрэтацыю апошніх. Шчыра апантанія (але нярэдка і не вельмі ўдумлівыя) прыхільнікі новага не ствараюць сабе цяжкасці падумаць пра тое, што гэтае новае мусіць быць спярша, як мінімум, убудаваным у існуючую сістэму навуковых ведаў, а г.зн. мусяць быць дакладна вызначаны параметры адносінаў „старога” і „новага” дзеля таго, каб не толькі не „вынаходзіць ровар” (resp. не апісваць з дапамогай новых метадаў ужо вядомыя факты), але і, бадай, самае галоўнае, каб унікнуць ад магчымых памылак, якія неабходна з’яўляюцца, калі ігнаруюцца „старыя”, але цалкам неабходныя для паспяховага развіцця „новага” накірунку, вынікі папярэдніх даследаванняў, асобныя метады і нават цэлыя адгалінаванні мовазнаўства.

Роля такой „Папялушкі” пры апісаннях спецыфікі ўсходнеславянскіх моў як культуралагічных феноменаў звычайна дастаецца супастаўляльнай лінгвістыцы. Найбольш яскрава гэта выяўляецца пры спробах этымалагізацыі фразеалагічных і парэміялагічных адзінак, як, напрыклад, у вядомым „Опыте этимологического словаря

русской фразеологии” (Шанский, Зимин, Филиппов 1987), які неаднойчы падпадаў у гэтым сэнсе самай жорсткай крытыцы (гл. Журавлев 1992, Мокиенко 1999 і інш.). Але, калі памылка ў вызначэнні паходжання пэўнай адзінкі і адпаведна яе прыналежнасці vs. непрыналежнасці да нацыянальна-культурнага кампанента мовы, усё ж не мае глабальнага значэння з прычыны сваёй семіялагічнай лакальнасці, то метадалагічная загана згаданага кшталту пры рэканструкцыі моўнай карціны свету ўвогуле (на прыкладзе фразеалагічнага ці парэміялагічнага корпуса) набывае ўжо вызначальны характар, бо непазбежна дэтэрмінуе яе (рэканструкцыю моўнай карціны свету) цалкам суб’ектыўны характар. Калі ж памылковыя ўяўленні аб „духу мовы” і адпаведна „духу народа” пераходзяць ва ўжытковую галіну (напрыклад, у лексікаграфію альбо ў лінгвадыдактыку пры вывучэнні пэўнай мовы як замежнай ці як няроднай ва ўмовах білінгвізму), то гэта набывае ўжо далёка не толькі ўласна лінгвістычную значнасць.

Адным з актуальных пытанняў лінгвакраізнаўства (як уласна філалагічнай і як лінгвадыдактычнай дысцыпліны) ў рэчышчы сказанага з’яўляецца праблема вызначэння тых адзінак, у якіх адлюстравана нацыянальная карціна свету. Нягледзячы на ўсю відавочнасць адказу на гэтае пытанне (маўляў, цалкам зразумела, што гэта ў першую чаргу тыя адзінкі, якія складаюць нацыянальна-культурны кампанент адпаведнай мовы), яно складае адну з асноўных праблем лінгвакраізнаўства, таму што, па-першае, яшчэ не існуе агульнага спаразумення, што менавіта лічыць нацыянальна-культурным кампанентам мовы, а па-другое, аб’ектыўна не існуе ўніверсальных крытэрыяў вызначэння як самога аб’екта лінгвакраізнаўства, так і яго аб’ёму (для кожнай асобнай мовы ён павінен вызначацца адмыслова ў дачыненні да нейкай іншай мовы, што набывае асобную значнасць, калі абедзве мовы з’яўляюцца роднаснымі).

У вядомым лінгвакраізнаўчым слоўніку рускіх моўных афарызмаў (Фелицына, Прохоров [1980] 1988: 29–117), напрыклад, адлюстраваны толькі тыя прыказкі і прымаўкі (акрамя літаральна некалькіх выключэнняў), якія ўваходзяць у т.зв. „парэміялагічны мінімум” рускай мовы (resp. найбольш вядомых і ўжывальных у маўленні адзінак, вызначаных эксперыментальным шляхам, гл. Пермяков 1988: 143–169). Аднак не ўсе найбольш вядомыя і ўжывальныя моўныя афарызмы з ліку прыказак і прымавак абавязкова належаць да нацыянальна-культурнага кампанента мовы, сярод іх звычайна

сустракаецца нямала іншамоўных запазычанняў (часта інтэрнацыянальнага характару, напрыклад, рус. *Слово – серебро, <a> молчание – золото*, гл. Фелицына, Прохоров [1980] 1988: 98; параўн. з польск. *Mowa jest srebrem, a milczenie złotem*, аналагічных па лексічнай і граматычнай структуры прыказак, англ. *Speech is silvern, silence is golden*, фр. *La parole est d'argent, le silence est d'or*, ням. *Reden ist Silber, Schweigen ist Gold* і г.д., гл. Świerczyński 1998: 151), а таксама шмат моўных афарызмаў, нейтральных з пункту гледжання адлюстравання нацыянальна-культурнай семантыкі (тыпу рус. *Всё хорошо, что хорошо кончается* альбо *Один за всех, все за одного* і на г.п., гл. Фелицына, Прохоров [1980] 1988: 41, 83).

Зразумела, што ўсе найбольш вядомыя і ўжывальныя прыказкі і прымаўкі павінны ўключацца ў склад моўнага мінімуму пры вывучэнні (і выкладанні) мовы як замежнай, але аб'ектам менавіта яе лінгвакраіназнаўчага апісання могуць быць толькі тыя з іх, якія належаць да нацыянальна-культурнага кампанента мовы (не з'яўляюцца запазычаннямі і/або адлюстроўваюць нацыянальную гісторыю і культуру адзінкамі свайго лексіка-семантычнага ці лексіка-граматычнага складу альбо сваімі прататыпамі цалкам). Калі гэтае патрабаванне не вытрымліваецца, у лінгвакраіназнаўчых слоўніках пачынае дамінаваць нарматыўная функцыя, у выніку чаго губляецца сама мэта лінгвакраіназнаўчага слоўніка – адлюстраванне нацыянальна-культурную семантыку пэўнага пласта моўных адзінак (як гэта, дарэчы, адбылося ў згаданым лінгвакраіназнаўчым слоўніку рускіх моўных афарызмаў, дзе роўна трэцяя частка ўсіх прыказак і прымавак не патрабуе ніякага, нават самага элементарнага лінгвадыдактычнага тлумачэння сваёй лексіка-граматычнай структуры, не кажучы ўжо пра апісанне нацыянальна-культурнай семантыкі на ўсіх ці толькі на пэўных узроўнях прадстаўлення выказвання, якой яны абавязкова павінны валодаць, будучы аб'ектам лінгвакраіназнаўства).

Такім чынам, з аднаго боку, памылкова абраная метадыка, а з другога, залішне прамалінейнае і мэтанакіраванае вызначэнне корпуса лінгвакраіназнаўча каштоўных прыказак і прымавак рускай мовы прывяло ў межах рускага лінгвакраіназнаўства да відавочнага перавышэння спецыфічна нацыянальнага не толькі ў рускай парэміялогіі, але і ўвогуле ў рускай моўнай карціне свету.

Аналагічная ж праблема паўстала і перад аўтарам гэтых радкоў, калі яму давялося вызначаць склад лінгвакраіназнаўчага слоўніка беларускай мовы, прысвечанага апісанню нацыянальна-куль-

турнай семантыкі афарыстычных адзінак – прыказак, прымавак і крылатых выразаў (гл. Іванова, Іваноў 1997, Іваноў 1998). У гэтым слоўніку ўпершыню (пры лінгвакраізнаўчай інтэрпрэтацыі моўнай афарыстыкі) быў прапанаваны дыферэнцыяваны падыход да вызначэння ступені лінгвакраізнаўчай каштоўнасці парэмій і адпаведна іх нацыянальна-культурнай унікальнасці. Гэта дазволіла цалкам унікнуць з’яўлення ў слоўніку не ўласна беларускіх прыказак і прымавак без абавязковай наяўнасці ў апошніх нацыянальна-культурнай семантыкі ў тым ці іншым яе праяўленні.

Найбольшую лінгвакраізнаўчую каштоўнасць маюць, найперш, прыказкі і прымаўкі ўласна беларускага паходжання, у тэкстах якіх адлюстраваны геаграфічныя, сацыяльна-гістарычныя і культурныя асаблівасці жыцця беларускага народа, яго светапогляд і маральна-этычныя каштоўнасці, побыт і звычаі. Сярод такога кшталту адзінак найбольш рэпрэзентуюць нацыянальна-культурную семантыку афарыстычнага складу мовы тыя прыказкі і прымаўкі, што адлюстроўваюць беларускую нацыянальную культуру як цэласныя моўныя знакі (паводле іх плана выяўлення і/або плана зместу). Напрыклад, як знак сітуацыі прыказка бел. *Не заўсягды яды, як на Дзяды, а працы, як у нядзелю* мае значэнне ‘жыццё не можа складацца толькі з адных свят’ і адрозніваецца ад сваіх іншамоўных адпаведнікаў не толькі моўнымі сродкамі яго адлюстравання на ўсіх узроўнях прадстаўлення выказвання (фанетычным, лексічным і граматычным), але і пэўнымі адценнямі свайго сэнсу. Параўн. з рус. *Не всё коту масленица, бывает и великий пост* – ‘не заўжды бывае толькі адно прыёмнае’ (Жуков [1966] 1991: 204), англ. *All good things come to an end* – ‘усё добрае мае свой канец’ (Ridout, Witting 1969: Prov. 9). Вядомы крылаты выраз бел. *Хваробы лечыць і атрутамі* (М.Багдановіч) са значэннем ‘дапамагчы пераадолець бяду можа яшчэ большае зло’ таксама адносіцца да нацыянальна-культурнага кампанента беларускай мовы як цэласны моўны знак, хаця і з’яўляецца вольным наследаваннем вершаваных радкоў знакамітага нямецкага паэта Генрыха Гейнэ (1797–1856) *„Meine Bitterkeit kommt nur aus den Galläpfeln meiner Tinte, und wenn Gift in mir ist, so ist es doch nur Gegengift“* (‘Мая горыч вынікае толькі з горычы маіх чарніл, а калі ёсць у мяне атрута, то гэта нішто іншае, як проціяддзе’), а ў англійскай мове існуе падобная па сэнсе крылатаму афарызму М.Багдановіча прыказка *The remedy may be worse than the disease* са значэннем ‘лекі могуць быць больш небяспечныя, чым сама хвароба’ (Ridout, Witting 1969: Prov. 582).

Пры вызначэнні складу лінгвакраіназнаўчага слоўніка беларускіх моўных афарызмаў (як і лінгвакраіназнаўчага слоўніка кожных іншых намінатыўных адзінак беларускай мовы), акрамя згаданага, нельга не ўлічваць яшчэ і пэўныя спецыфічныя сацыялінгвістычныя і лінгвадыдактычныя фактары, найперш тое, што беларуская мова на працягу амаль усяго свайго гістарычнага развіцця знаходзілася пад уплывам напераменна польскай і рускай моў і культур, а таксама ў розныя часы і ў рознай якасці і шэрагу іншых моў (украінскай, чэскай, нямецкай і інш.).

Таму да нацыянальна-культурнага кампанента беларускай мовы, акрамя ўласна беларускіх па паходжанні і арэальнай распаўсюджанасці парэміялагічных адзінак, таксама могуць належаць і такія моўныя афарызмы, якія з'яўляюцца зараз агульнаўжывальнымі ў беларускай, польскай, рускай, украінскай і іншых мовах, а ў некаторых выпадках трапілі ў беларускую мову шляхам запазычання. Лінгвакраіназнаўчая каштоўнасць падобных прыказак і прымавак дэтэрмінавана найперш тым фактам, што яны набылі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове статус яе нацыянальна-культурнага кампанента паводле свайго значэння і/або лексіка-граматычнага складу. Параўн.: бел. *На языку мядох, а на сэрцы лядох* і польск. *Na języku miód, a pod językiem lód*, рус. *На языке мёд, а под языком лёд*, укр. *На языці мід, а під языхом лід*, чэш. *V ustech med, a w srdci jed*; альбо бел. *Не лезь у пекла раней за бацьку* (альбо *Паперад (раней) бацькі ў пекла не сунься*) і рус. *Прежде отца (прежде батьки) в петлю не суйся (не лезь)* і на г.п.

Прыналежнасць да нацыянальна-культурнага кампанента беларускай мовы парэмій такога кшталту і, адпаведна, іх лінгвакраіназнаўчую каштоўнасць можна абгрунтаваць яшчэ і тым, што агульнавядомасць (агульнаўжывальнасць) тых ці іншых намінатыўных адзінак мовы залежыць ад актуальнасці ў сацыяльным і культурным жыцці народа тых рэалій, якія азначаюцца гэтымі адзінкамі, а гэта значыць, што такія прыказкі і прымаўкі ўваходзяць у склад таго камунікацыйнага „мінімуму“ намінатыўных адзінак (для моўных афарызмаў – адпаведнай часткі ўжо згаданага „парэміялагічнага мінімуму“ мовы), у якім адлюстраваны асноўныя ўмовы існавання пэўнага этнасу ці пэўнай нацыі, своеасаблівы мікракосм тых рэалій і паняццяў, што вызначаюць унікальнасць этнічнай ці нацыянальнай культуры.

Ніжэй падаецца колькі прыкладаў вызначэння нацыянальна-культурнай каштоўнасці беларускіх парэмій, агульных з польскімі

прыказкамі і прымаўкамі, праз іх супастаўляльны аналіз (больш грунтоўнае супастаўленне польскай і беларускай парэміялагічных сістэм гл. Іваноў 2000а, Іваноў 2000б, Іваноў 2001). Зроблена спроба вызначыць найбольш агульныя тыпы міжмоўных парэміялагічных эквівалентаў з выяўленнем нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускіх адпаведнікаў.

Тып 1) Наяўнасць розных прататыпаў на падставе неаднолькавых асобных сітуацый, праз асэнсаванне якіх будзеца вобразны змест парэмій (і калі фармальна ў розных мовах адрозніваюцца цэлыя структурна-кампазіцыйныя часткі прыказак ці прымавак). Напрыклад, бел. *Вольнаму – воля <, а шалёнаму – поле>* (Іванова, Іваноў 1997: 52). Параўн.: польск. *Wolnemu wola, zbawionemu raj* (Adalberg 1889–1894; Nowa księga 1972: 3: 755), якая хутчэй за ўсё была запазычана з рус. *Вольному воля <, спасённому рай>*; а таксама *Wolnemu wolna jego wola* (Pauli [1895]). З’яўленне другой часткі ў беларускай прыказцы мае глыбокія міфалагічныя карані і тлумачыцца тым, што ва ўсходнеславянскім фальклоры выхад „у поле” сімвалізуе выхад у свет смерці. Чалавек з неўнармаванай псіхікай таксама лічыўся прыналежным свету смерці. Актualізацыя менавіта гэтых вобразаў у беларускім варыянце перафразавання агульнага для ўсходнеславянскіх і польскай моў выразу *Вольнаму воля* і складае нацыянальна-культурную адметнасць згаданай беларускай прыказкі.

Тып 2) Наяўнасць розных прататыпаў на падставе неаднолькавых асобных прадметных рэалій, якія згадваюцца ў тэкстах парэмій (і калі фармальна ў прыказках ці прымаўках, што належаць розным мовам, адрозніваюцца толькі асобныя адпаведныя лексемы). Напрыклад, бел. *Або (альбо) грай, або (альбо) грошы (скрыпку) аддай* (Іванова, Іваноў 1997: 29). Параўн.: польск. *Albo dobrze graj, albo ci skrzypce połamię* (Adalberg 1889–1894; Nowa księga 1969: 1: 728); *Albo graj, albo pieniądze oddaj* (Nowa księga 1969: 1: 728); *Graj albo pieniądze daj (ptać)* (Adalberg 1889–1894: Dop. 2); *Albo graj, albo pieniądze daj* (Jarzyna 1930); *Albo grejcie, albo pieniądze wróćcie* (Ondrusz 1956). У беларускай прыказцы лексемы *грошы* і *скрыпка* маюць аднолькавую семантычную значнасць, а ў польскай мове відавочна пераважаюць варыянты з лексмай *pieniądz*, пры тым, што варыянт з лексмай *skrzypce* мае зусім іншы прататып (...*ci skrzypce połamię*). Таму ў беларускай прыказцы нацыянальна-культурную значнасць набывае варыянт з прататыпам „скрыпка”, існаванне якога вымагае разгляду гэтай прыказкі як рэпрэзентацыі яшчэ аднаго фрагмента

ўласна беларускай моўнай карціны свету, а г.зн. і яго адпаведнага лінгвакраіназнаўчага тлумачэння.

Скрыпка вядома на Беларусі яшчэ з XVI ст. (дарэчы, амаль на сто гадоў раней, чым у рускай культуры) як у прафесійнай музыкальнай культуры, так і ў народнай, дзе скрыпка шчыльна звязана з традыцыйнымі земляробчымі і сямейнымі абрадамі, ігрышчамі і вечарынамі, а рэпертуар даўніх народных музыкаў ахопліваў разнастайныя па жанрах і формах найгрышы. Скрыпка з'яўляецца адным з найбольш любімых музычных інструментаў беларусаў, своеасаблівым сімвалам народнай музычнай творчасці. Пра скрыпку на Беларусі складзены казкі, легенды, загадкі, песні; скрыпка згадваецца ў многіх прыказках, прымаўках. Вобраз народнага музыкі-скрыпача і яго скрыпкі яскрава адлюстраваны ў беларускай мастацкай літаратуры (у паэме Я.Коласа „Сымон-музыка“, апавяданні М.Гарэцкага „Страшная музыкава песня“ і іншых вядомых творах).

Тып 3) Наяўнасць аднолькавых прататыпаў на падставе аднолькавых асобных сітуацый і асобных прадметных рэалій (і калі фармальна ў прыказках ці прымаўках, што належаць розным мовам, адрозніваюцца толькі асобныя лексемы, што ніяк не ўплывае на змест парэміі), пры тым, што ў сінхраніі міжмоўныя адпаведнікі не з'яўляюцца варыянтамі адной і той жа прыказкі. Напрыклад, бел. *Відаць пана па халывах* (гл. Іванова, Іваноў 1997: 51). Параўн.: польск. (1) *Znać pana po cholewach* (гл.: Kitowicz 1951: BN I, 88; *Znaj pana po cholewie* – Adalberg 1889–1894; Nowa księga 1970: 2: 807; ets.) *Widać, że pan! Po cholewach znać!* (Choynowski, b.r.); (2) *Poznać pana po cholewach, a człowieka po stroju i po jego kroju* (Czajkowski 1872); (3) *Poznać pana po cholewach, a po piórach ptaka* альбо *Znać pana po cholewach jak ptaka po pierzach* (Adalberg 1889–1894). У беларускай прыказцы замест польск. *znać* ужываецца дзеяслоў *widać* (яшчэ і *widno* ў слоўніку Лепешаў 1993: 134), пры тым, што толькі ў адным з варыянтаў польскай прыказкі ёсць *widać* (але і ў гэтым выпадку побач з *znać*). Гэта дазваляе меркаваць, што беларускі адпаведнік заўжды ўжываўся асобна ад польскай прыказкі, ніколі не быў толькі яе варыянтам, хаця сваё паходжанне гэтая агульная для беларускай і польскай моў прыказка вядзе яшчэ з тых часоў, калі Беларусь (як этнічная тэрыторыя) уваходзіла ў склад Рэчы Паспалітай (XVI–XVIII стст.). Варта асобна спыніцца на этымалогіі гэтай прыказкі. У сучаснай беларускай фразеалагічнай этымалогіі прынята (чамусьці наўслед за ўкраінскім

фалькларыстам XIX ст. М.Номісам) звязваць яе ўнутраную форму з тым, што „даўней польскія паны абувалі каляровыя саф’янавыя боты, якія пасля даношвалі слугі, прышыўшы да каляровых халяў чорныя галоўкі і гэтым вылучаючыся сярод іншых” (гл.: Лепешаў 1993: 134). Аднак такое меркаванне не адпавядае ні гістарычным рэаліям таго часу, ні існуючай сувязі паміж значэннем прыказкі і яе ўнутранай формай (праўдзівае тлумачэнне ўпершыню на беларускай мове гл. Іваноў 2000). Даўней (прынамсі да апошняга падзелу Рэчы Паспалітай у 1795 г.) на Беларусі боты насілі трох колераў: жоўтыя, чырвоныя і чорныя. Каляровыя халявы рабіліся з дарагіх матэрыялаў і спецыяльных гатункаў скуры, якая называлася кардыбанам, альбо саф’янам. Шляхціцы і магнаты (буйныя феадалы) насілі боты з рознакаляровымі халявамі, а мяшчанам, паводле закону *leges sumptuariae*, прадпісвалася мець абутак толькі са звычайнай чорнай або шэрай скуры. Такое сацыяльнае размежаванне грамадства, дарэчы, вельмі ярка адлюстравана ў старой польскай прыказцы *Czerwone i żółte cholewy do stoty, a czarne za drzwi* (чырвоныя і жоўтыя халявы да стала, а чорныя за дзверы), якую выдатны польскі парэміёлаг С.Адальберг у сваім манументальным выданні „*Księga przysłów polskich*” (1889–1894) тлумачыць наступным чынам: „Паны, багатыя, усюды на першым месцы, а беднымі пагарджаюць” (гл.: Krzyżanowski 1975: 2: 246). Апошняе не меней ярка адлюстравана ў адным з польскіх анекдотаў XVII ст., у якім распавядаецца пра тое, як у Львове рамеснікі хадзілі ў саф’янавых ботах, што было забаронена, і іх жаўнеры не чапалі, але раз убачыўшы нейкага шляхціца, які хадзіў у чорных ботах, збілі яго, каб не ганьбіў свайго стану шляхецкага (гл. *Dawna fascja polska* 1960: fac. № 323). Менавіта з правам (і абавязкам) шляхты насіць боты з каляровымі халявамі і звязана паходжанне беларускай прыказкі *Відаць пана па халявах* (і яе польскамоўнага аналага *Znac pana po cholewach*), пра што, дарэчы, ёсць прамыя сведчанні ў старажытных пісьмовых крыніцах эпохі Рэчы Паспалітай. У прыватнасці, у адным апісанні звычайу часоў панавання караля Аўгуста III (1733–1763), згадваецца пра тое, што ў дробных шляхціцаў, якія павінны былі ў адпаведнасці са сваім сацыяльным статусам насіць каляровыя боты, не заўжды хапала грошай на новыя боты, і таму часта „дробная шляхта адрознівалася ад яшчэ бяднейшых за іх ботамі, у якіх былі чорныя галоўкі, а жоўтыя ці чырвоныя халявы былі ношаныя. З прагі – якая звычайна характарызуе людскую натуру – паказацца чымсьці большым, чым ёсць

на самой справе, кожны такі шляхціц, каб захаваць пра сябе та-кое ўяўленне, нібыта перад гэтым меў новыя жоўтыя альбо чырвоныя боты, а потым, знасіўшы іх, у мэтах эканоміі загадаў падшыць чорнымі галоўкамі, хоць на самой справе ўжо менавіта такімі ён набыў боты ў шаўца як таннейшыя ад цалкам каляровых новых, нягледзячы на тое, што падшытыя чорнымі галоўкамі каляровыя боты былі даражэйшыя ад цалкам чорных. Адсюль і пайшло здзеклівае выслоўе *Znać pana po cholewach* (гл.: Krzyżanowski 1975: 2: 246).

Такім чынам, менавіта супастаўляльны аналіз мусіць быць менавіта тым эмпірычным падмуркам, што дазваляе бяспрэчна вызначаць уласнае і агульнае як ва ўнутранай пабудове кожнай моўнай сістэмы, так і ў адносінах да яе нацыянальна-культурнай спецыфікі, у тым ліку і ў лінгвакраіназнаўчым аспекце.

ЛІТАРАТУРА

- Adalberg S., *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich*, zebrał i opracował S. Adalberg, Warszawa 1889–1894.
- Choynowski P., *Ruchome piaski*, Warszawa, b.r.
- Czajkowski M., *Bułgaria*, Lipsk 1872.
- Dawna facecja polska*, wyd. J. Krzyżanowski i K. Żukowska-Billip, Warszawa 1960.
- Jarżyna S., *Księga przysłów i cytatów*, Cieszyn 1930.
- Kitowicz J., *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, Wrocław 1951.
- Krzyżanowski J., *Mądrej głowie dość dwie słowie. Pięć centuruj przysłów polskich i diabelski tuzin*, t. 1–3, Warszawa 1975.
- Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*. W oparciu o dzieło S. Adalberga opracował Zespół Redakcyjny pod kierunkiem J. Krzyżanowskiego, t. I–IV, red. naczelny J. Krzyżanowski; z-ca redaktora i sekretarz redakcji S. Swirko, Warszawa 1968–1978.
- Ondrusz J., *Przysłowia cieszyńskie*. Rękopis z 1956 r. Archiwum NKPP.
- Pauli Z., *Przysłowia i przypowieści ludu polskiego*. Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Rękopis nr 5389 kod z XIX w. [1895].
- Ridout R., Witting C., *English Proverbs Explained*, London 1969.
- Świerczyński D. i A., *Słownik przysłów w ośmiu językach*, Warszawa 1998.
- Жуков В.П., *Словарь русских пословиц и поговорок* [1966], 4-е изд., испр. и доп., Москва 1991.

- Журавлев А.Ф., [рец.] Шанский Н.М., Зимин В.И., Филиппов А.В., *Опыт этимологического словаря русской фразеологии*, Москва 1987, [в:] *Этимология (1988-1990)*, Москва 1992, с. 181–185.
- Іванова С.Ф., Іваноў Я.Я., *Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў: Лінгвакраіназнаўчы дапаможнік*, Мінск 1997.
- Іваноў Я.Я.(а), *100 выбраных польскіх прыказак і іх адпаведнікі ў беларускай мове*, [у:] Край – Крај. Дыялог на сумежжы культур, пэд. А. Агееў і Я. Іваноў, Магілёў 2000, с. 116–138.
- Іваноў Я.Я., *Другая цэнтурыя выбраных польскіх прыказак і іх беларускія адпаведнікі: (Працяг)*, [у:] Край – Крај. (Polonica – Albarruthenica – Lithuanica), Мінск 2001, № 1–2, с. 186–212.
- Іваноў Я.Я., *Нацыянальна-культурная семантыка беларускай мовы і праблема яе лінгвакраіназнаўчай рэпрэзентацыі. (На матэрыяле моўнай афарыстыкі)*, [у:] Іванова С.Ф., Іваноў Я.Я., Мячкоўская Н.Б., Сацыякультурная прастора мовы. (Сацыяльныя і культурныя аспекты вывучэння беларускай мовы), Мінск 1998, с. 33–62.
- Іваноў Я.Я.(б), *Польска-беларускія парэміялагічныя паралелі*, [у:] *Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-balto-wschodniosłowiańskich*, t. I-IV, pod red. J. F. Nowowicza, Białystok 2000, t. III: *Językoznawstwo*, s. 33–54.
- Іваноў Я.Я., *Семантыка беларускіх афарызмаў*, [у:] *Весці Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны*, 2000, № 2 (25), с. 125–133.
- Лепешаў І.Я., *Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў. У 2 ч.*, Мінск 1981–1993.
- Мокиенко В.М., *Русская картина мира и сопоставительный анализ фразеологии и паремиологии*, [в:] *Русский язык, литература и культура на рубеже веков. IX Международный конгресс МАПРЯЛ (Братислава, 16–21 августа 1999 г.). Тезисы докладов и сообщений: В 2 т., отв. ред. О.Ковачичова, Братислава 1999, т. 1, с. 120–121.*
- Пермяков Г.Л., *Основы структурной паремиологии*, Москва 1988.
- Фелицына В.П., Прохоров Ю.Е., *Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения. Лингвострановедческий словарь* [1980], 2-е изд., испр. и доп., Москва 1988.
- Шанский Н.М., Зимин В.И., Филиппов А.В., *Опыт этимологического словаря русской фразеологии*, Москва 1987.